

Сански Мост

Ја сам живио у општини Сански Мост, 17 километара од Санског Моста. Имам 62 године. Мој живот прије рата је био изванредан. Био сам господин и имао сам красан посао. Сина имам једнога. Он је ишао је у школу, а жена је радила. Средина је тако лијепа, имао сам свој живот изванредан. Припадам групи људи које политика није интересовала. Интересовао ме само спорт, култура, забава, шах, ноћни живот, излазак у локале и никада ме није интересовала никаква политика. Религија ме уопште није занимала. Атеиста сам тешки од малих ногу. Потекло сам из таквих средина гдје је религија била нешто страно и данас дан је тако.

Имали смо фабрике, савремену школу, амбуланту, пошту. Дрвна индустрија је цвјетала. Мјесто у коме сам ја живио је био претежно српски живаљ, а ја сам Хрват. Жена ми је Српкиња. Нико није гледао ко је које вјере или нације, нико жив. Људи који су пали под утицај националистичке политике, они говоре сада другачије. То су националисти натурали да је религија играла неку важну улогу. Била је слобода што се религије тиче. Рецимо, Муслимани су имали своје институције, своје вјерске објекте, ишли су тамо млади, старији. Хрватска дјеца су имала своје, то никоме није сметало, сви смо се ми навикли. Срби су мање љубитељи религије, далеко мање. Цркве постоје. Тамо иду старији.

Послије Титове смрти почела су се јављати некаква другачија струјања по градовима. Почеле су да избијају некакве странке. Нико нема ништа против тих странака и треба, нека је демократија, али међу њима се јављају екстреми; јављају се политичари националисти. Политичари који су све ово закухали, они се сад перу, па кажу да су криви други - Америка, Њемачка. То су тешке глупости. Циљеви су рата били другачији него што медији приказују. Истина је да је рат кренуо са циљем командовања БиХ на стварању велике Хрватске и велике Србије. Пошто се Туджман и Милошевић нису могли договорити у Караджорђевићу, дошло је до рата. Тај рат је узео оно што сваки узима. Ми данас слушамо различите изјаве, зависи ко говори, којој странци припада. Ако се разговара са Муслиманом говориће се једно, са Србима друго, а Хрватима треће.

чим је пукао рат у Хрватској знао сам да ће бити и у Босни. Док је Алија Изетбеговић изјављивао преко ТВ да рата неће бити у Босни, ја сам се смијао гледајући и слушајући ту изјаву. Знао сам циљеве тог рата и морао је рат поћи, јер су већ националисти толико били на површини. Постојале су три подјеле, главне националистичке. Срби на једној страни, Муслимани на другој, Хрвати на трећој. Постојале су четврте снаге које то нису прихватале, које су припадале лијевој опцији.

У мојој општини рата није било све до '95-е године. Живот од '92. до '95. године је био тежак. На селу се могло живјети, али недостатак роба је био страشان, почела је новчана инфлација, ужасно велика да се за ону плату није могла купити ни кутија цигарета. Послије '95 године, у избјеглиштву, спали смо на помоћ међународне заједнице. За вријеме рата сам ишао на посао читаво вријеме. Радио нормално, само криза, без плате. И кад се добије плата може се купити кутија цигарета биједно.

Муслимани су напуштали куће у Санском Мосту, бјежали масовно. У мом мјесту их није било, али јесте било околу. Срби су им омогућавали аутобусе, за оне који су се жељели иселити. Било је ту и пушкарања, свега, али није било рушења у самом граду. Било је рушења у околини, по селима али у центру

Санског Моста, и у селу у којем сам ја живио није било до 1995. године. Отада се ишло у војску и све до '95. године било је подношљиво. Касније је политика одлучила. Онај омјер 49,51% морао се намирити и то смо ми били несретни, да се на нама то намирило и то се морало једноставно дати.

Мјесто гдје сам ја живио било је нападнуто у септембру '95. године, а на Сански Мост у октобру. Видјело се да се не може бранити, онда смо морали напустити, читава моја фамилија је напустила кућу. Мали је био у војсци. Ја сам морао возити тада трактор спашавајући породице неке. Они млађи су на линији, фронту, борби, а ми....шта ћу, човјек сам старији и онда сам морао возит трактор; од Санског Моста, па Приједора, па из Приједора у Омарску, а из Омарске у Бања Луку. Патње су то велике. Нисмо били нападнути на путу, само се морало мало брже ићи. Онда оне ствари, пртљаг, старци, старице, жене, дјеца, то треба спашавати. Нисмо могли ништа понијети са собом. Само ово на мени, ни пресвлаку на брзака, хигијенски прибор. Све је остало. Није ми жао ништа, већ малих ствари. Жао ми је албума, фотографија. Жао ми је шаха што ми је остао. За мене то више представља него онај регал, намјештај. Нек носи све, само нек остану зидови.

Кад сам напуштао кућу, околу народ испрепадан, вуче се, вуку се ствари, испадају, нема ко да вози тракторе. Млађи, ко зна да ради, тај је у шуми, горе негдје на линији. На улици остају коњи, кола, трактори, камиони. Људи је било дуж више километара, не види се ни почетак, ни крај. Па онда збрка, не може се тамо, не могу сви поћи у једном правцу, мора се у други, свако мисли само о живој глави, да остане жив и ништа више. Бјежи се, повлачи се, али се мисли само да се опстане. Ствари остадоше, пропадоше, стока, оставља се, све се оставља јер гранате су неумољиве, јер не бирају.

У Приједору сам остао неких 20 дана, док није пао Сански Мост. Кад је пао Сански Мост, онда се натоварила друга породица која исто тако има трактор, ствари, породицу своју, али нема ко да вози. Мене су молили и онда сам их узео и возио до Омарске. У Омарској опет логор, избјеглиштво, центар некакав. На пољу народ, стока, без икаквог реда. Ту смо били неких десетак дана, а после тога са истом том породицом у Бања Луку у прихватни центар. Ту сам и остао. Како је тада било, тако је и сада.

Нисам желио туђу кућу, без обзира како ко мисли, али мени се туђа кућа не свиђа. Да је стан и би, али кућу не и не. У Приједору се могло, мислио сам да ће се ослободити моја мјесто и Сански Мост. Међутим кад паде Сански Мост, видио сам да нема никакве среће. У Приједору није било хуманитарне помоћи толике. Јесте мало да се остане живо само. Ту су опет остале жене, ми, старији и дјеца. Било је нешто међународне помоћи, али све је то било слабо. Кад је Сански Мост пао онда смо морали напустити Приједор, јер већ неке гранате су испаљене на Приједор од Муслимана из правца Санског Моста. Тад су кренули према Приједору и Бања Луци. Били су близу Приједора неких 15 километара и сад је висока политика одлучила да се то прекине. Сад знамо ко је та висока политика: Клинтон, Јелцин, Туджман, Милошевић преко Билта - он је био посредник. Стало се с тим и ми смо одахнули. Назад се није могло, него овдје, па како буде. Да није било међународне заједнице, којој се ја увијек захваљујем, не би се могло преживјети.

У овај центар сам дошао почетком новембра. Сад, да ми није књига и новина излудио бих. Што се тиче материјалних услова, зна се да су лоши, али углавном су подношљиви. Уби неизвјесност, јер не знамо сутра шта ће да буде. Желимо да се вратимо, неки желе, неки не желе. Е, сада, свако одлучује о својој судбини. Овдје су долазили новинари готово из свих земаља. Ја слушам шта се изјављује, какве приче. То је грозно, страшно. Али ја разумијем зашто је то тако. И сад једни, који не желе да се врате, причају једну причу из неких њима

знаних разлога, а има нас који желимо да се вратимо и сад ми причамо другу причу, а ови другу.

Ја сам за повратак и ништа више. Мјесто у коме сам ја живио преко 50% је срушено, села су порушена. Био сам два пута тамо. Ишао сам, разговарао са човјеком који се налази у мојој кући, мом стану. Разговарао сам, пили смо кафу. Он жели да се врати у своје село код Приједора, а ја желим да се вратим у своју кућу. Вратићу се сигурно, јер овдје немам шта. Ко ће ми дати овдје кров над главом. Ко? Може ми дати, али туђе, а ја нећу туђе. Стање у мојој кући је никакво. Видим да у кући има врло мало мојих ствари, али и то ће отићи кад се ја вратим. Нека иде. Знам шта ће бити. Пошто је велика мржња, првих година нас чека најгоре. Неће они мене напасти, али ће рећи ми свашта из мржње, велике мржње. Али ја сам ставио на вагу. Нити ми ваља овдје, нити ми ваља тамо, па сад од два зла треба изабрати једно мање. Ако ћу ја овдје живјети у неизвјесности, а неизвјесност је нешто ужасно, грозно. Ко није био у таквој ситуацији, тај не зна шта је неизвјесност. Осуђеник кад зна кад ће ићи на смрт и кад зна кад ће му доћи задњи час, у Дубини душе му је лакше. Ако не сазна кад ће то бити, њему ће бити горе него кад то сазна. Е, тако је и нама који смо у тој атмосфери, да живимо у неизвјесности. Овдје он што год ми дадне, то није моје, то није слатко ја сам без воље. Син мора ићи одавде у другу државу, нема среће овдје. Син нема овдје будућности, пријавио се за Америку. Овдје немам никаква примања. Ја бих се вратио кући под било којим околностима, само да је празна. Тренутно моје највеће тешкоће и бриге су то што сам оптерећен размишљањем о повратку, сваки дан.

За рат овдје криви су националисти, криви су заговорници стварања велике Хрватске и велике Србије, као требало је Босну подијелити. Није она торта да се узме нож па да се подијели. То је био освајачки рат, требало је проширити и Хрватску и Србију на рачун Босне. Ту су се снаге ове треће одупрле. Свијет је подржао, био је противник тих подјела што је логично. Одлучујућу улогу је свијет имао и рат је престао.

Људе су једне против других окренули националисти. Националисти су говорили да је његов народ угрожен, да није смио своју религију пратити. Националисти су успјели завадити народе путем лажи у штампи и других средстава информисања. Е, кад то траје неколико година, мржња кад се шири према другом народу, онда мора пуцати. То гдје разум не влада, гдје разум влада, не може упалити, то може код лудих! Интерес од рата су требале да имају Хрватска и Србија. Али сада нема нико интереса, сви смо изгубили. Нико није ништа добио, ни Србија, ни Хрватска, ни БиХ. Сви смо губитници. Не би требало да буде рата поново. Не! Не, не, не!! Боље је и овако, па нека временски дуже траје. Проблеми ће се ријешити некако кадли, тадли. Боље него да нам младост иде у земљу. Зашто?! За кога?! За оне лидере некакве, надриполитичаре...

Сигуран сам на основу садашњих чињеница, да ће дуго година те ране људи лијечити. Мораће се свијет навикнути да нико никог не напада, да не натура нико коме ништа своје. Нека свако своју религију гања, нек је мени не натура. Док то народ не научи, биће испада. Биће крви и освета у почетку, али не може се другачије живјети него онако како се живи у цивилизованим земљама. Обичан човјек жели само добар живот.

У овом рату најтежа су сјећања моја, мој син иде у војску данас, а увече су довели мртваца. Мој син иде са својим вршњацима, ујутро се искупили, а обичај је кад се испраћа у војску да буде весеље. То јутро кад генерација мога сина одлази у војску, народ се искупио. Ни на једном лицу нема искре драгости. Све

је снужено, плачљиво. Све је то грозно када се зна да су довели мртваца. То ми је у подсвијести; шаљем сина, а можда ће и мој син доћи у ковчегу. Овамо довозе рањене и мртве, а овамо шаљемо младе да иду умјесто њих.

Када би поново почео рат не бих нигдје бјежао. Више волим стојећи погинути него сагнути главу. То је принцип. Исто би све било. Из моје породице није нико погинуо у рату, али кућа моје сестре је потпуно спаљена и кућа мога брата, такође су је уништили Муслимани. Сестрић ми је био рањен, тешко остао жив, тешки инвалид. Све су ми Муслимани то порушили, тамо у мом мјесту. Али нема те мржње према њима. Неко је крив горе, а знам ја ко је и горе крив.

Не слажем се да живим у торовима, али очекујем и сигуран сам да ће ови ентитети постати мултиетнички ентитети. Ево зашто; Дејтонски споразум ко не буде имплементирао тај неће имати среће. Свијет ће их натјерати. Онај ко не буде прихватао избјеглице, тај ће бити кажњен, дакле има она мрква и батина, некоме батина, некоме мрква. Та два ентитета ће постојати, људи ће мало по мало мјењати куће, продавати, одлазити тамо гдје му је љепше. Једнима је свеједно као и мени да ли живи тамо или овамо, али има и оних велики број који желе само свој народ.

Срби и Хрвати су прије рата потенцирали свој идентитет. Ја сам Србин, ја сам Хрват, ја сам Муслиман, оно бусање, на улици декорација и тако то. Чим се своје толико истиче, а друго потцјењује, одма то није добро. Мора бит толеранције.

Религија је као и прије, онај ко је био религиозан и сад је, а онај ко није, није. Онај ко је био религиозан, религиозан је и даље, онај ко није, можда да неко због некаквих интереса да си посто религиозан одједанпут, а није никада био, а сад одједанпут почео, постао религиозан, то је глума, то да просперира мало. Моје мишљење што се тиче других религија је остало исто као и прије рата. Ја религију уопште одбацујем, она је мени вишак. Знаш да је религија и према томе не усвајам је као вјеру. Ако сам частан, поштен човјек, мени не треба никакав бог. Мени то не треба, ја се не бојим ничега. Зашто да ја молим некога ако сам исправан у души. Убијали су људе само зато што не припада истој вјери, или истој нацији, а ништа му није крив. На све три стране је тога било, убијало човјека само што види да није исте вјере.

Економска ситуација у Босни ће бити добра ако остане Влада са Додиком. Политичка исто ће бити добра, ако остане опет ова влада и овакви људи, оваког резонувања, размишљања као што су сад људи у влади. Без донаторства и кредита ми ћемо се угушити. Без помоћи свјетске банке, за развој привреде, индустрије, без тога нема будућности.

У сваком случају ону Југославију објеручке бих прихватио. Не само да бих прихватио, ја жалим за њом. Она је мени при срцу и данас и кад се каже Југославија, то је нешто свијету представљало. Она химна и застава, жалим за тим. Оно је било право рјешење за све народе, јер било је мјеста за све народе. Рецимо, то је једна заједничка држава, сви су живили у једној држави и Срби и Хрвати и Муслимани и остале националности. Сви у једној држави, свима је одговарала онаква каква јест. Жалим је, врло ми је жао.

Најјача жеља ми је за повратком кући. То је најјаче и нема друго не може ништа спријечит, само може тамо ако ми онај поруши кућу, па мораднем чекати да створим неке услове. Ако не поруши, остане читава, па ја ћу се задовољити са једном онаквом пећи, лежај какав било и шта било, само нек могу рећи ево, ово је моје.

Док год се не одрекнемо балканских чудних манира бићемо увијек заостао народ. Само ако не будемо корак у корак са западом, увијек ћемо носити особине Балкана, а Балкан је проклето мјесто. Ако не нападамо никога другога, нападамо сами себе и док људи не дођу до тог сазнања увијек ћемо бити назадни у сваком погледу. Људи треба више да читају књиге.